

Ана Пејковић

MILES GLORIOSUS И СИМО МАТАВУЉ У ТУМАЧЕЊУ ДРАГИШЕ ЖИВКОВИЋА

АПСТРАКТ: У раду се испитују проучавања Драгише Живковића лика *miles gloriosus* у приповеткама Симе Матавуља *Бодулица*, *Пошљедњи вићезови* и *Ђу-кан Скакавац*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *miles gloriosus*, Драгиша Живковић, Симо Матавуљ, компаративно-типолошко изучавање, приповетке Симе Матавуља, типизирани лик, карактер.

Драгиша Живковић данас је несумњиво један од наших најзначајнијих теоретичара и историчара књижевности, а посебна његова заслуга је у томе што је развио и применио на српску књижевност компаративно-типолошку методу проучавања књижевних дела. Његови радови из ове области сабрани су у шестотомним *Евројским оквирима српске књижевности*¹ и представљају досад најзначајнији допринос српској књижевној компаративистици.

За своје *Евројске оквире* Живковић каже да представљају својеврсну компаративну историју књижевности дату у „мозаичком облику”. Из целине тих студија може се сагледати процес развитка и трајања српске књижевности у оквиру европског наслеђа. Он пише о везама, утицајима, угледањима и паралелама између српске и словенских, романских и германских књижевности. Једна од студија из овог дела посвећена је познатом лику из античког књижевног наслеђа, лику *miles gloriosus*, који се појављује и у приповеткама Симе Матавуља. Студија је најпре објављена под насловом *Лик Militis gloriosi* код Симе Матавуља, а затим прештампана у трећем издању *Оквир* под насловом *Новелистичка уметности Симе Мајтавуља*.²

¹ Драгиша Живковић, *Евројски оквири српске књижевности*, I—VI, Просвета, Београд 1997.

² Д. Живковић, *op. cit.*, V.

Лик хвалисавог војника, као што нас Драгиша Живковић подсећа, прешао је дуг пут у европској књижевности од антике па све до наших дана. Познат још из Аристофана и новоатичке комедије, посебно код Менандра, он прелази у римску комедију заједно са типизираним ликовима тврдице, препреденог роба, паразита, подводника, хетере. У римској комедији појављује се код Теренција као Трасон, а код Плаута као Стратофан у комедији *Truculentus* и Пиргополиник у комедији *Miles gloriosus*. *Miles gloriosus* је, поред *Амфиџриона* и *Аулуларије*, једна од најпознатијих и највише прерађиваних Плаутових комедија у потоњој европској књижевности. И само састављено према грчком узору, према комедији *Алазон* непознатог аутора, ово Плаутово дело слободно је прерадио Долче, а затим и други европски писци. Хвалисави војник улази у комедију дел арте као лик Капитана, а одатле у уметничку комедију Шекспира, Скарона, Молијера и Голдонија.

Код нас се плаутовски ликови најпре појављују у дубровачкој књижевности, и то пре свега у комедијама Марина Држића. Већ у *Дунду Мароју* Држић као епизодни лик уводи хвалисавца Цивулина Лопуђанина, а тај тип постоји и у његовој комедији *Аркулин*. На везе између Плаута и Марина Држића још на почетку XX века први пут је у нашој науци о књижевности указао Павле Поповић у студији *Марин Држић и Молијер*.³ Поповић је истакао да постоје исти основни мотиви у Плаутовој *Аулуларији*, Молијеровом *Тврдици* и Држићевом *Скују*, и показао да се Држић верније држао свога узора него Молијер и у композицији и поступку и остао много ближи Плаутовој комедији. Као што је познато, Павле Поповић је оснивач модерног компаративног изучавања српске књижевности. Његова се методологија најбоље види у приступном универзитетском предавању које је одржано 1904. године под насловом *Проучавање српске књижевности, његови њавци и методи*.⁴ Драгиша Живковић је студирао и дипломирао код Павла Поповића. Он није само продужио Поповићево компаративно проучавање него га је и модификовао у компаративно-типолошко.

Није случајно што су се плаутовски ликови појавили код Држића и Матавуља, писаца из приморја, где је утицај италијанске књижевности и античког наслеђа био најјачи. Стога после Поповићеве анализе лика тврдице код Држића сасвим природно долази Живковићева анализа лика хвалисавог војника код Матавуља.

О књижевним утицајима на стваралаштво Симе Матавуља писано је код нас много. У његовом делу уочени су извесни утицаји Мопасанове и Золине прозе. Давно је запажена и сличност неких Матавуљевих прича из приморја с описима јужњачких нарави и колорита код Алфонса Додеа. Посебно су истицане сличности Додеовог Тар-

³ Павле Поповић, *Из књижевности*, Издавачка књижара Геце Кона, Београд 1905.

⁴ П. Поповић, *op. cit.*

тарена и Матавуљевог Ђукана Скакавца. За овог последњег писца Матавуља везују и склоност према документарном и фактографском.

Када је реч о тексту Драгише Живковића о Матавуљевим приповеткама, можемо рећи да је пред нама анализа једног типизираниог лика познатог најпре из комедије, пре свега плаутовске, а сада се он појављује као лик у приповеткама Симе Матавуља, писца који се сматра типичним реалистом с краја деветнаестог и почетка двадесетог века. Свакако да је зато лик *miles gloriosus* морао доживети неке битне измене. Те су измене пре свега условљене природом жанра, а онда и књижевним правцем и стилем.

Драгиша Живковић у овом тексту, пре свега, истражује порекло лика хвалисавог војника код Симе Матавуља, а затим приказује његов развој у Матавуљевим приповеткама.

С једне стране, војник хвалисавац припада оном типу јужњачког хвалисавца и лажљивца какви се могу наћи и у Прованси Алфонса Додеа и у приморским градовима на Јадрану. Живковић не пориче да је Матавуљ при стварању овог лика, као уосталом и других ликова својих приповедака, могао пред собом да има прототипове из непосредне околине, неке од живописних личности тога поднебља. Стога се може говорити о документарним и аутобиографским елементима као делу Матавуљевог миметичког књижевног поступка. Живковић напомиње да је Матавуљев брат прокрстарио као морнар и луталица скоро цео свет, његов је очух био ислужени војник и распикућа, сличне личности су постојале широм Далмације и Боке Которске. Према томе, могло би се закључити да његови књижевни ликови имају препознатљиву стварносну подлогу.

С друге стране, лик ислуженог војника хвалисавца, онаквог какав је приказан у Матавуљевим приповеткама, стављен је овде и у чисто књижевни контекст европске традиције лика *miles gloriosus*. „Очигледно је”, каже Живковић, „да је у стварању овог лика уметникова и европска и наша књижевна традиција и да је писац уметник настојао да једну домаћу појаву уздигне на план једног општег књижевног лика, па чак и симбола.”⁵

Да је овај суд исправан, види се посебно у Матавуљевој приповеци *Пошљедњи вићезови*. У њој се, осим самог Илије Вулинова, војника који не престаје да се хвали својим заслугама у рату и успеху код жена, појављују и још неки плаутовски ликови као што је отац тврдица и препредени слуга, који су, међутим, уплетени у ткиво реалистичког приповедања о пропадању и деградацији једне старе шибеничке породице или, прецизније речено, у натуралистичко виђење породичне судбине.

„Контаминацијом непосредног искуства и литерарне традиције”, закључује Драгиша Живковић, „настао је Матавуљев лик хвалисавца локализован на подручје Далмације и прилагођен менталитету нашег човека, а опет уметнички уздигнут до општег типа.”⁶

⁵ Д. Живковић, *op. cit.*, 5, 85.

⁶ Д. Живковић, *op. cit.*, 87.

Како се типизирани *miles gloriosus* током Матавуљевог стваралаштва постепено претвара у једну психолошки продубљену личност, то Живковић показује у анализи три Матавуљеве приповетке: *Бодулица* (из 1887. године), *Пошљедњи вишезови* (из 1889) и *Ђукан Скакавац* (из 1896).

Матавуљ *miles gloriosus* уводи први пут у своју прозу кратким описом једног епизодног лика у *Бодулицу*. Овде је он дат само у општим цртама. Затим, у приповеци *Пошљедњи вишезови* особине лика *miles gloriosus* опширније су развијене у лику Илије Вулинова. То је прави војник хвалисавац који по повратку у родни град приповеда о својим фантастичним ратним подвизима, фабулозном богатству и браку са контесом у Млецима. Те приче због своје претераности и невероватности изазивају подсмех код слушалаца. Илија Вулинов је најближи класичном лику *miles gloriosus*, познатом из античке и касније европске књижевности. Међутим, већ овде постоји и извесно удаљавање од тог типа: „Илија Вулинов јесте лажов”, примећује Живковић, „али није кукавица, што су две битне црте плаутовског хвалисавца.”⁷ Па ипак, сматрам неоспорним да је он трагикомична фигура која се слабошћу свог карактера и неславним крајем подудара са традиционалним приказом лика из Плаутове комедије.

Најзад, у приповеци *Ђукан Скакавац* мотив хвалисавог војника у Матавуљевом делу добија свој коначни облик. „У овом лику имамо”, каже Живковић, „не само удаљавање од првобитног лика хвалисавог војника, већ и потпуну измену тог типа.”⁸ Овде ислужени војник постаје протагонист трагичне приче. Ђукан Скакавац је јака личност која снагом своје воље уноси у мирну кућу удовице Марте несрећу и зло, сахрањује своју пасторку, а затим и саму Марту. После њихове смрти Ђукан наставља да живи по правилима која је успео да наметне целој својој околини. Матавуљевог хвалисавог војника из ове последње приповетке за стару књижевну традицију везује само карактеристична црта да прича невероватне и измишљене приповести из својих ратних дана.

У овом тексту Драгиша Живковић показује како се типизирани *miles gloriosus* из европске комедије код Матавуља постепено трансформише у карактер изграђен реалистичким поступцима. Развој иде, дакле, као што Живковић пише, „од типа ка карактеру”.⁹

⁷ Д. Живковић, *op. cit.*, 88.

⁸ *Исто*.

⁹ *Исто*.

Ana Petković

DRAGIŠA ŽIVKOVIĆ ON THE CHARACTER OF *MILES GLORIOSUS*
IN SIMO MATAVULJ'S SHORT STORIES

Summary

Dragiša Živković's study *Simo Matavulj's Art of Story-telling* deals with the origin of the character of *miles gloriosus* in Matavulj's short stories. The author perceives that the character as given by Matavulj is rooted in both European and Serbian literary tradition, and illustrates the ways in which *miles gloriosus*, known since early days of Greek and Roman comedy, was changed and adapted to realistic story-telling. Živković follows its development through three of Matavulj's short stories, and concludes that it has gradually transformed from an episodic type into a character developed by realistic narrative techniques.

